

Gamle Mäster Lars Kyrkoordning.

Laurentius Petris Kyrkoordning av år 1571. Utgiven av Samfundet Pro fide et Christianismo med historisk inledning av Lektor Emil Färnström. XXXI. 200 sid. Pris 5:—.

Emil Färnström: Om källorna till 1571 års kyrkoordning. 284 sid. Pris 5:50.

Diakonistyrelsens förlag.

Vid det för vår kyrka så utomordentligt betydelsefulla möte, som hölls i Uppsala år 1593, framställde meniga prästerskapet postulat eller besvär, vilka enligt en påskrift skulle av hertig Carl och rådet befordras till konung Sigismund.

I dessa postulat uttalas bl. a. ett önskemål om att mag. Olavi och Laurentii Petri och Laurentii Andreae böcker skulle uppsökas och tryckas. Man kan förstå vilken tanke som ligger bakom denna uttalade önskan: den svenska reformationens ledare och bärare voro normgivande för den svenska kyrka, som här konstituerade sig till manligt värn om sin självständighet. Man kände sig innerligt samstämd med reformatorerna i första ledet. Man ville bygga vidare på den grund, som de lagt. Till den änden tarvades kännedom om deras tankar och predikan. Det gällde därför att uppsöka och utgiva deras efterlämnade arbeten.

Det förmäles att hertig Carl fann rådligast vara, att dessa besvär toges i vidare betänkande av rikets råd och av de förnämsta bland klerkerna, så att därmed så handlades och beslutades, att det kunde hava bistånd med sig och lända först Gud till ära och pris och sedan hela konungariket till gagn, uppbyggelse och förmering i all måtto.

Betänketiden blev grundlig. En handskrift anger att i detta avseende blev allt uppskjutet till konungens ankomst. Det tyckes ha dröjt än längre.

Åtminstone vad den ovan citerade punkten beträffar, blev uppskovet till ren uraktlåtenhet, att efterkomma prästerskapets önskan. Veterligen åtgjordes alls intet.

Av reformatorerna har egentligen blott Olaus Petri fått en sentima upprättelse, då hans Samlade skrifter på ett hedersamt sätt utgavos åren 1914—1917 på Sveriges Kristliga Studentrörelsens förlag under redaktion av Bengt Hesselman.

Av Laurentius Petris mycket betydande kvarlåtenskap finnes en bråkdel tillgängligt. Det mesta är alltfört förborgat för den som ej har tillgång till biblioteksstudier. Det behöver icke utsägas, huru beklagligt detta förhållande är ur dens synpunkt, som genom självsyn vill skaffa sig en uppfattning om den svenska reformationens grundtankar och lära känna den idévärld, vari dess främste målsmän levde.

Med tacksamhet mottar man därför varje tecken på en ny tingens ordning i dessa stycken. Glädjande nog hava tecknen blivit allt flere de sista åren på att en upprättelse stundar för Laurentius Petri. För den liturgiska forskningen har Nat. Franséns upplagor av Laurentius Petris skrifter: *De officijs ecclesiasticis* och *De punctis distinctionum* (Stock-

holm 1927 och 1930) varit synnerligen betydelsefulla, därigenom att de ge en bild av arbetet i Uppsala för den nya reformerade kulten.

In i Laurentius Petris tankar för en nyss utkommen och i Lund ventilerad avhandling, som återger ett tvärsnitt ur Laurentius Petris senare år: Sven Kjällerströms om vittfamnade studier, inträngande lärdom och skarpsinnig forskning vittnande kyrkohistoriska studie: Striden kring kalvinismen i Sverige under Erik XIV (Lund 1935).

Teologisk doktorsgrad har också den lärde lektorn i Lidingö, Emil Färnström, nyligen vunnit vid Lunds universitet på resultatet av sina undersökningar om Laurentius Petris kyrkorättsliga huvudverk: kyrkoordningen, som den förste evangeliske ärkebiskopen efter mer än trettio års möda och uthållig ihärdighet slutligen fick se utgiven av trycket 1571 och vid ett koncilium i Uppsala följande år av biskopar och prästerskap till efterrättelse antagen. Detta måste gamle Mäster Lars ha kunnat betrakta som en sen men välförtjänt framgång. Den kom honom till del året före hans bortgång.

Färnström har nu på uppdrag av Samfundet Pro fide ett Christianismo utgivit själva kyrkoordningen i ett ordagrannt avtryck av 1571 års original. Utgivaren likaväl som det samfund, som möjliggjort utgivningen och slutligen förlaget hava all heder av verket. Ett vackert arbete, där originalupplagans format har bevarats.

Men Färnström har därjämte utforskat kyrkoordningens källor, enkannerligen dess tyska förebilder. Av denna hans undersökning har tidigare en del varit publicerad i Kyrkohistorisk årsskrift 1928.

Hans undersökning och hans inledning till själva kyrkoordningen belysa, vilket intressant historiskt aktstycke kyrkoordningen är. Linjerna begynna att klarna rörande tillkomsten av vår första kyrkolag. De stakas ut av den för herredagen i Arboga 1546 framlagda ordinantian, vari Färnström ser kyrkoordningen i dess äldsta skick. Denna ordinantia finnes ej i behåll. Nästa milstolpe är Vadstena artiklarna av år 1552. En stadgeedition från år 1551 kompletterar artiklarna av år 1552. Från år 1561 föreligger en utvidgad kyrkoordning i handskrift, som förelades konungen år 1562 vid mötet i Stockholm. Denna handskrivna kyrkoordning överensstämmer i stort sett med den tio år senare tryckta.

I många stycken står den svenska kyrkoordningens tillblivelse under starkt och påtagligt inflytande från Tyskland. Det är i första hand detta tyska inflytande som Färnström belyst och klarlagt. Av det stora antalet tyska kyrkoordningar har ingen haft en så dominerande betydelse för den svenska som kyrkoordningen för furstendömet Würtemberg, tryckt i Tübingen 1553. Den är författad av Johan Brenz, som alltifrån 1520-talet författade åtskilliga av de tyska kyrkoordningarna. Han kallades av kurfurstens i Würtemberg till ledare för hertigdömet kyrkoväsen. Han var en trogen lutheran i sin åskådning och har övat inflytande på utvecklingen i Sverige på åtskilliga andra punkter, bl. a. i fråga om böne- och predikolitteraturen. Genom Färnströms undersökning har nu ådaga lagts att Laurentius Petri dock till sin förebild haft icke originalupplagan, eller icke blott originalupplagan utan även den variant som kyrkoordningen för Pfalz-Neuburg av år 1554 eller 1556 utgör. Därjämte har den

svenska kyrkoordningen rönt inflytande från Mecklenburgs kyrkoordning av år 1552 o. a. Vad beträffar den svenska skolordningen är huvudkällan för Laurentius Petri Melanctons Gemeine Ordnung, som kom ut i fullständig form 1528.

Dessa tyska källor har nu Färnström med stor omsorg uppsökt och det beroende vari den svenska kyrkoordningen står till de tyska måste betraktas som klarlagt. Delvis har Laurentius Petri mer eller mindre ordagrant översatt partier ur de tyska källorna, i andra stycken har han mera fritt använt sig av de tyska förebilderna och avpassat innehållet, så att det skulle lämpa sig för svenska förhållanden. Till svensk kyrko- och skolsed har anknytning skett. Så förmåla sig tyska inflytelser med svensk tradition. Syd- och nordtyska inslag sammansmälta med gammal svensk sedvänja. Så skapade Laurentius Petri i Sverige en luthersk kyrka men med säregna drag.

Men vad betydelse har detta gamla historiska aktstycke för oss som nu leva, mera än 350 år efter dess tillkomst?

Först må erinras därom att kyrkoordningen vid det för vår kyrka avgörande mötet i Uppsala 1593 inordnades sida vid sida med de ekumeniska symbola och Augsburgiska bekännelsen i dess oförändrade form såsom en bekännelseskraft. Här är alltså tillfinnandes en för vår svenska kyrka väsentlig urkund. Ur denna synpunkt är det i högsta måtto tacknämligt att den blivit någorlunda lätt tillgänglig. Önskligt vore om en folkupplaga med moderna ordformer och stavning kunde komma tillstånd för ett rimligt pris.

Yttermera: Ju mera man sysselsätter sig med själva urkunden, dess mera frapperas man av huru mångahanda aktuella och i pastoralt hänseende alltfört värdefulla ord och anvisningar som här givas. I många stycken har den gamla urkunden behållit en förunderlig aktualitet.

Det gäller redan förordets myndiga och friska uppgörelse med författarens motståndare i liturgiska ting: Själv är han en förkämpe för frihet: »Lika litet som det hjälper oss till saligheten om vi hålla de gamla ceremonierna lika litet hjälper det våra vedersakare att de icke hålla dem.» Detta är frihetens anda. Men samtidigt värnas om pieteten för det fäderneärvda, när det drager över ens med goda skäl och med Guds ord. Frihet och pietet är den liturgiska grundregeln. Den får sin sammanfattning i kyrkoordningens motto: Låter allting ärliga och skickeliga tillgå.

Men frihet är icke liturgisk klåfingrighet: Hade man icke i den kristna församlingen bestämda ordningar, utan var och en så förhandlade som honom själv tycktes, eller som det efter lägligheten råkade passa för honom, så kan väl var och en tänka vilken oskicklighet som skulle komma därav, och vilken oenighet och tvist emellan församlingarna. Orden behålla sin aktualitet.

Trots de mellanliggande seklerna behålla de ord som Mäster Lars talar om de tomma nattvardsborden även sin fulla aktualitet. Med sorg konstaterar han att ingen begär att gå till sakramentet på de dagar som mässa plägar hållas. Man är van vid att höra mässan, se och tillbedja sakramentet, mera än att med ätande och drickande rätt bruka det. Och

han ser djupt när han efterfrågar orsakerna härtill. Där människohjärtat är förkolnat, så att hon icke rätteligen och allvarligen betraktar sina synder och icke åkallar Gud om förlåtelse, där aktar man ej heller mycket den tröst som sakramentet har med sig. Det var när folket blev kallhjärtat och duvet och icke förstod vad en rätt bön till Gud innebar, som man lät det rätta och dagliga bruket av Herrens nattvard falla. Men för att en bättring skall komma till stånd skola prästerna fliteligen förmana folket, så att felet icke ligger hos dem att mässan lägges ned.

De krav på prästen, som Laurentius Petri ställer, gälla alltfört. Han skall veta vad det rätteligen är, som skall läras i en kristen församling, begripa det och stadligt förbliva därvid. Han skall med skicklighet och förnuft kunna lära, förmana och straffa och därmed skaffa ordet så mycket större frukt.

Det är ingen ringa ting att rätt predika evangelium. Därför måste ock alla de, som kommit till prästämbetet med största flit studera bibeln liksom ock vad fromma och lärda män både förr och nu hava skrivit, vilket dock icke får räknas såsom själva skriften. De svagare av prästerna kunna ibland bruka sig till hjälp någon postilla.

Predikanten skall ock vänja sig att tala en rätt svenska, och att bruka de ord, som äro allmänt kända. Där man brukar främmande ord förbistrar man de enfaldiga och därtill varder och vårt svenska mål förkränt och förvandlat, helst när det sker i okränknt mål, då vi själva hava lika goda ord som de främmande kunna vara.

Maningen tål att tänka på och att ta tillvara. Ännu anno 1935.

Laurentius Petri håller för gott att dopet alltid, så mycket som möjligt, sker i kyrkan på någon helgdag. Det är sakramentet till en heder, att många äro till städes när en människa döpes. Därför bör det ske när den kristliga församlingen är tillhoppa.

För tidesången föreligga här viktiga anvisningar, som alltfört stå som föredömen för en var som vill lära av den svenska reformations-tidens tradition i fråga om sång. Därur är mycket att hämta.

Själavårdande äro anvisningarna om skriftermål och om avlösningen liksom om bönen och dess nödvändighet. Litanian borde läsas eller sjungas åtminstone två gånger i månaden söckendag eller helgdag då folket är som mest tillstädes.

Slutligen må ett prov på bönerna i kyrkoordningen meddelas. Det är en bön, som upptages i kapitlet om nöddop och som saknar motsvarighet i tyska kyrkoordningar. Den lyder i lätt modernisering:

O du menlösa Lamm, Jesus Kristus, som älskar de menlösa och därför bjöd att man skulle låta barnen komma till dig; du som ock lade händerna på dem, välsignade dem och sade, att himmelriket hörer dem till. Vi bedja dig ödmjukeligen, att du värdigas nådigt se till detta barn, som också alltid åstundar din heliga välsignelse, att såsom det är döpt i ditt namn och genom vatten och anda fött på nytt det ock i samma andas kraft må tillväxa och förökas till den invärtes människan och fullkomnas i din nåd och alla goda gåvor. Du som med Gud Fader och den Helige Ande lever och regerar till evig tid. Amen.

Arthur Adell.